

В.О. Ореховський, д.і.н., професор,

<https://orcid.org/0000-0002-8037-3135>

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,

м. Чернівці

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК НІДЕРЛАНДІВ У XVI-XVIII ст.

Анотація

Актуальність. Постановка проблеми. XXI століття несе в собі як розвиток економіки, так і різні проблеми і протиріччя, пов'язані з глобалізацією. Одним з найважливіших викликів нашого сьогодення є нестабільність через взаємозалежності національних економік на світовому рівні. Адекватна оцінка ситуації, що склалась, та пошуки можливих перспектив на майбутнє є неможливими без звернення до історичного минулого. І тут епоха XVI-XVIII ст. може стати у нагоді. Адже саме у цей період на території Західної Європи протікали процеси, пов'язані з переходом до сучасного типу суспільства – суспільство, що готувало умови для виникнення нової індустріальної доби. Саме у ці три століття були закладені підвалини того, що носить назву «сучасна Європа». І сьогодні, як і чотириста років тому, перед європейською спільнотою стоїть питання щодо можливих варіантів подальшого розвитку.

Мета дослідження – висвітлення основних напрямків та особливостей економічного розвитку Нідерландів XVI – XVIII ст. **Методологія.** У процесі дослідження було обрано шлях домінування наступних принципів: принципу історизму, принципу об'єктивності, всебічності і цілісності джерела. В рамках вивчення економічної історії Нідерландів XVI-XVIII ст. використані такі загальнонаукові методи дослідження, як індукція та дедукція. При розгляді розвитку окремих галузей господарства країни виявилася необхідність використання проблемно-історичного методу. Збір та обробка статистичної інформації стали основою для порівнянь економічного стану Нідерландів у різні епохи.

Результати. У статті розглянуто витoki швидкого економічного розвитку нідерландської економіки; охарактеризовано основні галузі господарства країни; проаналізовано головні напрями торговельної політики Нідерландів; визначено основні причини економічного відставання від основних конкурентів (передусім Англії) у др. пол. XVII-XVIII ст. **Практичне значення.** Матеріали статті можуть бути використані для загальних і спеціальних курсів з економічної історії, історії торгівлі країн Західної Європи, історії банківської справи, для написання магістерських, дипломних, курсових робіт.

Перспективи подальших досліджень. Вплив Нідерландів на становлення сучасної європейської цивілізації.

Ключові слова: економічна історія Нідерландів, мореплавство, торгівля, колоніальна політика, суднобудування, гроші, купець.

Кількість джерел: 21.

Wadym Orehowski, Doctor of Historical Sciences, Professor,
<https://orcid.org/0000-0002-8037-3135>
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE,
Chernivtsi

ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NETHERLANDS IN THE XVI-XVIII CENTURIES

Summary

The article describes the main directions of economic development of the Netherlands in the XVI-XVIII centuries. The author draws attention to the peculiarities of the geographical location of the country (much of the territory was below sea level), which largely determined the nature of agricultural development. Talking about the level of manufacturing, the author notes that his most developed industries were the textile industry and shipbuilding. Shipbuilding cost the Dutch several times cheaper than residents of other European countries due to the use of modern technology.

At the same time, it is noted that agriculture and industry did not provide the main income to the people of the country. The Netherlands owed its economic power to an active trade policy. The local government strongly defended the principle of free trade. Trade relations with Western Europe played a significant role.

The Dutch are actively penetrating the territory of the Moscow Empire. In the XVI century. formed three districts in Russia, through which trade with the Netherlands. The dominant place was occupied by the Baltic region; the second place belonged to the Murmansk district and the third place - the mouth of the Northern Dvina, where the main role was played by the port city of Arkhangelsk.

The second part of the article covers the colonial policy of the Netherlands. The author notes that as a result of the conquest of new lands, the Dutch became trade intermediaries not only between China and Japan, but also between China, the Moluccas and the islands of Indonesia, on the one hand, and Persia, Arabia and East Africa, on the other. The whole East became their tribute.

The second part of the article covers the colonial policy of the Netherlands. The author notes that as a result of the conquest of new lands, the Dutch became trade intermediaries

not only between China and Japan, but also between China, the Moluccas and the islands of Indonesia, on the one hand, and Persia, Arabia and East Africa, on the other. The whole East became their tribute.

Colonial trade gave impetus to the development of powerful trade associations. An example of this is the Dutch East India Company, which became the first corporation in history to be financed by issuing shares.

As a result, the author emphasizes that trade, which was the main "breadwinner" of the Netherlands in the XVII century, became one of the reasons for the decline of local industry and the country's loss of economic leadership. Instead of investing in the development of domestic manufacturing, colossal capital was invested in trade and usury. All this, of course, had a negative impact on the development of the Dutch economy.

Keywords: economic history of the Netherlands, shipping, trade, colonial policy, shipbuilding, money, merchant.

Number of sources – 21.

Постановка проблеми. Сучасний світ є результатом тривалого попереднього розвитку. Тому його неможливо зрозуміти, не звернувшись до історії людства. І однією із надзвичайно важливих складових цієї історії є історія господарської діяльності людини. Адже багато подій, що вплинули на розвиток цивілізації, «виліпили її обличчя», мали в першооснові економічну причину як спонукальний мотив, як рушій. І одним із «скульпторів» цього «обличчя» (перш за все Європи) є невеличка країна, назва якої перекладається як «низинні землі», країна, яку часто називають «зразковою», «серцем старої Європи» – Нідерланди. Її історія, за словами відомого нідерландського журналіста Г. Мака, «...нагадує життя письменника, який відразу ж, в ранній юності, написав свою найкращу книгу. Все, що відбувається потім, завжди залишається в тіні того величезного, але разового успіху» [1]. І цим «разовим успіхом», цією «найкращою книгою» став період XVI–XVII ст., що приголомшив Європу і в той же час сприяв її економічному, політичному і культурному прогресу. Отже, події, що відлягають на століття від сьогодення, не втрачають своєї актуальності і зараз, у час, коли людство задається питанням: «Хто ми і куди йдемо?».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж найбільш відомих досліджень, присвячених історії господарського розвитку

країни, необхідно відзначити працю німецького дослідника Ернста Бааша «Історія економічного розвитку Голландії у XVI–XVII століттях» [2]. Незважаючи на свій поважний вік, вона і сьогодні зберігає наукове значення. Певні відомості можна віднайти у роботах В.М. Ковальчука, М.В. Лазаровича, М.І. Сарая [3], В.М. Лісовицького [4], В.П. Якобчук, Ю.В. Богоявленської, С.В. Тищенко [5], В.В. Козюк, Л.А. Родіонової, О.В. Длугопольського [6]. Однак це, передусім, підручники і посібники, де матеріал подається стисло і лаконічно. В останні роки інтерес до економічних проблем Нідерландів зростає. Свідченням цього є публікації Л.О. Муравйової [7] та Н.А. Розинської [8; 9].

Таким чином, дослідження економіки Нідерландів, її вплив на світові господарство, політику і культуру продовжує привертати увагу вчених. Це і визначило **актуальність теми**, обраної автором статті.

Мета статті – висвітлення основних напрямів та особливостей економічного розвитку Нідерландів XVI – XVIII ст. Виходячи з даної мети, автор поставив перед собою наступні завдання: розглянути витоки швидкого економічного розвитку країни; охарактеризувати торговельну політику населення Нідерландів; визначити основні причини економічного відставання від основних конкурентів (передусім Англії) у др. пол. XVII – XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. Територіальне оформлення Нідерландів відноситься до 1549 р. Саме тоді під владою Габсбургів були об'єднані землі 17 провінцій. Серед них виділялись своїм значенням на півночі Голландія та Зеландія, а на півдні – Фландрія та Брабант [10, с.91].

Особливістю розташування цієї території було те, що більше чверті її знаходилося нижче рівня моря і більша частина – всього лише на 1 м вище цього рівня [11, с.87]. Зерна не вистачало. Якщо до середини XIV ст. врожаю зернових з типової голландської ферми площею 12 га було достатньо, щоб прогодувати сім'ю, то

погіршення якості ґрунту змусило селян, заради виживання, займатись скотарством, рибальством, видобуванням торфу тощо. Це підштовхувало активно включатись як у внутрішню, так і зовнішню торгівлю [12, с. 508–509].

Скотарство було основою для виробництва масла та сиру. Останнє, будучи технологічно складніше інших видів сільськогосподарської діяльності, стало одним з найважливіших джерел доходу в аграрному секторі [8, с. 55].

Значне місце в економіці країни займало рибальство, особливо лов оселедця. Торгівля рибою на Балтиці була важливим джерелом багатства Нідерландів. У країні існувала спеціальна колегія, що контролювала лов та продаж оселедця, встановлювала для торговельних кампаній обмежувальні квоти [13, с. 159].

До середини XVII ст. Нідерланди перетворились у потужну європейську державу. 45% населення проживало у містах, що давало найвищий рівень урбанізації у Європі, причому близько 40% загального обсягу трудовитрат припадало на промисловість, 20% – на послуги, 15% – на рибальство і копання торфу і тільки близько 25% – на сільське господарство [12, с. 503].

Однією з провідних галузей виробництва була текстильна промисловість. Виробництво сукна, тканини для вітрил, шовку, тканин з льону отримало свій розвиток у Роттердамі, Утрехті та Лейдені [13, с.159].

І, звичайно, суднобудування. У XVII ст. країна володіла найпотужнішим флотом у світі, що складався з 15 тис. торговельних та 1 тис. військових суден. Водотоннажність його з 43 тис. тон у 1503 році зросла майже до 400 тис. тон у кінці XVIII століття [14, с. 27]. На 2 млн жителів Нідерландів припадало 150 тис. моряків. Дві сотні верфей забезпечували кораблями майже всі європейські країни [7, с. 160; 13, с. 161]. Виробництво кораблів коштувало голландцям у декілька разів дешевше, ніж жителям інших країн Європи, завдяки використанню найсучаснішої техніки: механічних пил, машин для підняття щогл, взаємозамінних частин [13, с. 161].

Голландські кораблі за рядом параметрів були ефективніше кораблів їхніх конкурентів. Швидкість їхня була більшою, а вантажопідйомність вище, ніж, наприклад, у французів. На відміну від англійських кораблів, що мали потужне озброєння, голландські судна були призначені спеціально для торгівлі і не були перевантажені гарматами [15, с. 48].

Однак не сільське господарство та промисловість давали основний дохід жителям країни. Своєю економічною могутністю Нідерланди були зобов'язані активній торговельній політиці. Місцевий уряд всіляко обстоював принцип свободи торгівлі. Голландський економіст Пітер де ла Кур у 1662 р. так висловився з цього приводу «Кожен має право бути абсолютно вільним у тому, які товари йому виробляти і якими торгувати... це та природня свобода, яку жоден правитель не повинен віднімати у своїх громадян» [16, с.12].

Значну роль відігравали торговельні зв'язки з іншими європейськими країнами. Іспанія купувала у Нідерландів кораблі, меблі, будівельні матеріали, тканину, продукцію сільського господарства та рибальства. Англія, Данія, балтійські та німецькі регіони – цеглу, оселедець, текстиль, сир, пиво. 50% загального випуску пива йшло на експорт; у текстильній галузі частка експорту переважала 30% [8, с.55].

Активно проникають голландці і на територію неосяжного Московського царства.

У XVI ст. сформувалось три райони на території Росії, через які йшла торгівля із Західною Європою. Пануюче місце посідав Балтійський район [17, с.39; 18, с.225]. Друге місце належало Мурманському району. На відміну від Балтики, де торговельна активність не спадала протягом значного часу, тут період сплеску зовнішньоекономічних зв'язків обмежується лише другою пол. XVI ст. [18, с. 226]. Перша згадка про голландську торгівлю – 50-ті роки XVI ст. Вона належить англійцю Стівену Берроу (Барроу),

який 30 червня 1557 р. зайшов до бухти мису Кігор (сьогодні це німецький мис на півострові Рибачий, Печенгського району, Мурманської області Російської Федерації) і натрапив на жвавий торг. Біля берегу стояло декілька кораблів, а на березі йшла активна торгівля з участю голландців, лопарів, карелів, росіян та норвежців. Берроу відвідав голландський корабель та виніс враження, що нідерландські купці вели тут значні справи із великою вигодою для себе [18, с. 239]. Третє місце – устя Північної Двіни. Тут, у 1583 р. російський цар Іван Грозний (1533-1584) заснував місто-порт Архангельськ, а у 1585 р. його син Федір (1584-1598) вирішив, що це буде єдиний порт для торгівлі Росії із Західною Європою [17, с. 39; 18, с. 226]. У 1650 р. обсяг торгівлі в Архангельську складав близько 800 тис. карбованців, або 4 млн гульденів на рік. Головний внесок у такі вражаючі масштаби торговельних оборотів зробили саме голландці [17, с. 40].

Під час Північної війни (1700-1721 рр.) архангельська торгівля переживає новий підйом. Обсяг архангельського експорту сала досяг 1,8 млн крб (5,8 млн гульденів). Особливо виріс експорт пеньки (грубе волокно, що отримують із стебел коноплі). Тканини, зброя та метали домінували в архангельському імпорті з 1705 по 1710 рр. Приблизно половина всього озброєння армії Петра I (1696–1725) була закордонного виробництва. Правда, після 1711 р., завдяки розвитку власної промисловості, частка імпортованої зброї значно впала. Зростання обсягів торгівлі через Архангельськ супроводжувалося, одночасно, витісненням з російського ринку голландців англійцями. Якщо у другій пол. XVII ст. на частку Нідерландів припадало до 90% всієї торгівлі Росії із Західною Європою, то у XVIII ст. вона впала до 45% [17, с. 41].

Завершення Північної війни внесло докорінні зміни у торгівлю Російської імперії. Заснування Санкт-Петербурга у 1703 р. перетворило його на головний порт замість Архангельська. У 1726 р. петербурзький експорт перевищив показники Архангельська у 8 разів [17, с. 41].

Приваблює голландців і Великий Новгород. Тут вони з'являються ще на початку XVI ст. Після подій Смутного часу Новгород відчуває на собі серйозну увагу голландської економіки. У 1617 р. царські житниці у звільнених від шведів Новгороді та Ладозі були заповнені хлібом з Нідерландів. Привіз його туди голландець Геррит фан дер Гейден, за що отримав грамоту на безмитну торгівлю у Московській державі [19, с.73].

Розвиток економіки Нідерландів був тісно пов'язаний із колоніальними захопленнями.

23 червня 1596 р. на острів Ява прибув перший голландський корабель. У 1603 р. голландці з'явилися на Молуккських островах (однієї з найбільш багатих острівних груп Індонезійського архіпелагу), витіснивши звідти іспанців та португальців [20, с.93–94].

У 1624 р. голландці захопили частину китайського острову Тайвань та заволоділи розташованою там португальською факторією. У 1641 р. португальці «позбулися» півострову Малакка, а у 1658 р. голландці захопили португальську факторію на о. Цейлон, а разом із тим і усю цейлонську торгівлю [20, с. 94].

Захопивши Тайвань, голландці зав'язують торговельні відносини і з Японією. Вже у першій половині XVII ст. їм вдалося стати посередниками у торгівлі між Китаєм та Японією. «Були роки, коли, наприклад, голландці вивозили з Тайваню до Японії китайських шовкових матерій на більшу суму, чим вони ввозили цього ж товару...до всіх інших місць, з якими торгували» [20, с. 97].

Голландці стали торговельними посередниками не тільки між Китаєм та Японією, але й між Китаєм, Молуккськими островами та островами Індонезії, з одного боку, та Персією, Аравією та Східною Африкою – з іншого. Весь Схід став їхнім данником.

Вже у 1610 р. голландські купці вперше завезли до Європи китайську сушену траву – чай і через декілька десятиліть цей продукт набув величезного комерційного значення. У Європі він продавався у 5 разів дорожче своєї реальної вартості [7, с. 60; 13, с. 157; 20, с. 98].

Зі Східної Азії, завдяки голландцям, до рук європейських споживачів потрапили шовк та лаковані вироби. З Аравії голландці завозили каву. На узбережжі аравійського Ємену вони знайшли селище Моха (голландці назвали його Мокко). Тут вони і побачили цю чудесну каву, що отримала назву селища, де її знайшли [20, с.98].

Що ж стосується Африки, то голландці ще у кінці XVII ст. захопили острів Маврикій та володіли ним понад 100 років [20, с.98].

Колоніальна торгівля дала поштовх для розвитку потужних торговельних об'єднань. Так, у 1602 р. виникла голландська Ост-Індійська компанія, яка стала першою в історії корпорацією, що фінансувалась шляхом випуску акцій. Головним її засновником був відомий в Нідерландах підприємець Дік ван Ос. Компанія мала право укладати від імені уряду комерційні та мирні угоди, мала власний торговельний флот, армію та поліцію, карбувала свої монети. Серед колоніальних товарів, на яких спеціалізувалась компанія, переважали прянощі, бенгальський опіум та китайський чай [16, с.29]. Підписатись на акції компанії міг будь-який громадянин Нідерландів. Обмежень у величині капіталу, що вкладався в акції, не було. Головним документом компанії був реєстр акціонерів. В перший же рік компанії вдалося зібрати майже 6,5 млн гульденів. Акції компанії зростали приблизно на 10% у рік, з 1602 по 1733 роки їх курс зріс зі 100 до 787 пунктів [8, с. 56; 11, с. 93, 16, с. 29].

У 1609 р. для фінансування зростання торгівлі та впорядкування грошового обігу був створений Банк Амстердаму. Він був єдиним розмінним банком у Північній Європі у XVII–XVIII ст. Банк успішно підтримував срібний вміст голландських монет до 1650-х років [21, с. 130-131]. За 30 років він збільшив свій капітал у 8 разів. У цей же час тут з'являється фондова біржа та формується фондовий ринок [7, с. 62; 9, с.44].

Однак, перетворившись на одну з найбільших колоніальних країн світу, Нідерланди вже з середини XVII ст. починають відчувати зростаючу конкуренцію з боку інших країн, передусім Англії.

Слабка промислова база (відсутність достатньої кількості сировини та робочої сили) негативно впливала на хід цього суперництва. Колосальні капітали замість того, щоб інвестуватись у розвиток вітчизняного мануфактурного виробництва, вкладались у торгівлю та лихварство. Все це, безумовно, негативно впливало на розвиток економіки Нідерландів.

Висновки. Протягом тривалого часу невеличкі Нідерланди були зосередженням економічного, наукового та культурного життя Європи. Високопродуктивне сільське господарство, розвитку якого, як би це парадоксально не звучало, сприяла нестача родючих земель (вирішення цієї проблеми «штовхало» на застосування прогресивної агротехніки та інтенсивного тваринництва) поєднувалось із потужним розвитком мануфактурного виробництва. Винахід лісопильних заводів створив підґрунтя для будівництва масового флоту, що вів торгівлю по всьому світу та одночасно охороняв економічні інтереси республіки. Згодом саме торговельні інтереси почали переважати над промисловими. Причому, якщо на початковому етапі, частка товарів власного виробництва була достатньо високою, з плином часу саме торгівля колоніальними товарами стає все більш прибутковою.

Однак торгівля, що була основним «годувальником» Нідерландів у XVII ст., стала однією із причин занепаду місцевої промисловості і втрати країною економічного лідерства. За словами Г. Мака: «У кінцевому підсумку Республіка стала жертвою свого власного успіху. Вона допустила класичну помилку успішних держав: занадто довго дотримувалася старих рецептів успіху; все більше ситість не дозволяла бачити, що відбувається в інших. Тим часом ці інші знаходили нові шляхи, у багатьох царинах обганяючи колишнього лідера, щоб коли-небудь покінчити з його гегемонією» [1]. Розпочиналась нова доба – доба промислових революцій та великої індустрії. Вона покінчила із «золотим століттям Голландії» і дала початок новому періоду – періоду «Pax Britannica».

Список використаних джерел:

1. Мак Г. Нидерланды. Каприз истории. Москва : Весь мир, 2013. 224 с. URL: <https://www.libfox.ru/592839-geert-mak-niderlandy-ka priz-istorii> (дата звернення 23.02.2021).
2. Бааш Э.Т. История экономического развития Голландии в XVI - XVII веках. Москва : Изд-во иностр. лит., 1949. 398 с. URL: <https://www.rulit.me/books/istoriya-ekonomicheskogo-razvitiie-gollandii-v-xvi-xviii-vekah-read-502857-1.html> (дата звернення: 24.02.2021).
3. Ковальчук В. М., Лазарович М. В., Сарай М. І. Історія економіки та економічної думки : [Навч. пос.]. Київ : Знання, 2008. 647 с.
4. Лісовицький В. М. Історія економіки та економічної думки : [Навч. пос.]. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 220 с.
5. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : [Навч. посіб.]. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 476 с.
6. Історія економіки та економічної думки : підруч. / В. В. Козюк, Л. А. Родіонова, О. В. Длугопольський [та ін.]; за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 792 с.
7. Муравьева Л. А. Экономика Голландии золотого века (XVI–XVII вв.). *Международный бухгалтерский учет*. 2015. № 8. С. 58–70.
8. Розинская Н. А. Истоки современной экономической системы: Англия или Голландия. *JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES (Журнал институциональных исследований)*. 2015. Том 7. № 3. С. 50–63.
9. Розинская Н. А. Причины различий в динамике экономического роста в Португалии и Голландии в XV-XVII вв. в свете институциональных теорий // *JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES (Журнал институциональных исследований)*. 2017. Том 9. № 1. С. 39-50.
10. Нехаев С. В. *Европа на пороге нового времени. XVI – первая половина XVII в.* : [Учебное пособие]. Новосибирск : Изд. НГПУ, 2003. 120 с.
11. Модернизация хозяйства и становление рыночных отношений в Западной Европе (XIII–XIX века) : учебное пособие. (2016). Москва : Издательство «Перо», 2016. 333 с. URL: <https://www.econ.msu.ru/ext/lib/Category/x1a/x17/6679/file> (дата звернення 15.01.2021).
12. Van Bavel B. and van Zanden J. The Jump-Start of the Holland Economy during the Late-Medieval Crisis, Pp.1350–1500; *The Economic History Review*. 2004. Vol. 57. No. 3. Pp. 503–532. URL: http://www.researchgate.net/publication/227687897_The_ (дата звернення 13.01.2021).
13. Гаджинская Н. К вопросу о специфике и особенностях экономического развития Голландии в первой половине XVII в. *ІРӘК YOLU*. 2019. №4. С.153–165. URL: http://www.au.edu.az/upload-files/menu/ipekyolu/2019_4/20_Hacinskaya.pdf (дата звернення 14.01.2021).
14. Van Leeuwen B. and van Zanden J. L. The origins of 'modern economic growth'? Holland between 1500 and 1800 (with an addendum on the years 1348-1500). 63 p. URL: http://www.basvanleeuwen.net/bestanden/VanZandenVanLeeuwen21July2009_Conference.pdf (дата звернення 14.01.2021).
15. Травин Д. Англия: история успеха (Россия Нового времени: выбор варианта модернизации. Доклад 1) Препринт М-67/18. СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2018. 76 с. URL: https://eusp.org/sites/default/files/archive/M_center/M_67_18.pdf (дата звернення 12.01.2021).

16. Мошенский С. З. Зарождение финансового капитализма. Рынок ценных бумаг доиндустриальной эпохи. Киев : Планета, 2016. 278 с.
17. Велувенкамп Я. В. Голландская система торговли и русский рынок в 1560–1760 гг. // Торговля, купечество и таможенное дело в России в XVI–XIX вв. : Сб. материалов Второй междунар. науч. конф. (Курск, 2009 г.). Курск, 2009. С. 38–42.
18. Громыко М. М. Русско-нидерландская торговля на мурманском берегу в XVI в. // Средние века : Сборник. Вып.17. Москва : АН СССР, 1960. С. 225–258.
19. Селин А. А. Самуил Браувер: нидерландский купец в Великом Новгороде в 1629 году / Россия – Нидерланды. Диалог культур в европейском пространстве : Материалы V Международного петровского конгресса. Санкт-Петербург, 7–9 июня 2013 года. Санкт-Петербург : Издательство «Европейский Дом», 2014. С. 72–78.
20. Тарле Е. В. Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств. Москва – Ленинград : Наука, 1965. 428 с.
21. Моисеев С. Р. История центральных банков и бумажных денег. Москва : Вече, 2015. 536 с.

References:

1. Mack, G. (2013). *Niderlandy. Kapriz istorii* [Netherlands. Caprice of history]. Ves' mir, Moscow, 224 s. URL: <https://www.libfox.ru/592839-geert-mak-niderlandy-kapriz-istorii> (Accessed 23 February 2021) (in Russ.).
2. Baash, E.T. (1949). *Istoriya ekonomicheskogo razvitiya Gollandii v XVI-XVII vekakh* [The history of the economic development of Holland in the XVI-XVII centuries]. Izd-vo inostr. lit., Moskva, 398 s. URL: <https://www.rulit.me/books/istoriya-ekonomicheskogo-razvitie-gollandii-v-xvi-xviii-vekah-read-502857-1.html> (Accessed 24 February 2021) (in Russ.).
3. Kovalchuk, V.M., Lazarovych, M.V., Saray, M.I. (2008). *Istoriya ekonomiky ta ekonomichnoyi dumky* [History of Economics and Economic Thought]. Znannya, Kyiv, 647 s. (in Ukr.).
4. Lisovytsky, V.M. (2004). *Istoriya ekonomiky ta ekonomichnoyi dumky*. [History of Economics and Economic Thought]. Tsentr navchal'noyi literatury, Kyiv, 220 s. (in Ukr.).
5. Yakobchuk, V.P., Bohoyavlens'ka, Yu.V., Tyshchenko, S.V. (2015). *Istoriya ekonomiky ta ekonomichnoyi dumky* [History of Economics and Economic Thought]. Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, 476 s. (in Ukr.).
6. Kozyuk, V.V., Rodionova, L.A., Dlugopolsky, O.V. (2015). *Istoriya ekonomiky ta ekonomichnoyi dumky*. [History of economics and economic thought]. Ed. V.V. Kozyuk, L.A. Rodionova. TNEU, Ternopil', 792 s. (in Ukr.).
7. Muravyova, L.A. (2015). The Dutch economy of the golden age (XVI-XVII centuries). *Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet* [International accounting], no. 8, pp. 58–70 (in Russ.).
8. Rozinskaya, N.A. (2015). The origins of the modern economic system: England or Holland. *JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES (Zhurnal institutsional'nykh issledovaniy) [JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES (Journal of Institutional Research)]*, vol. 7, no. 3, pp. 50–63 (in Russ.).
9. Rozinskaya, N.A. (2017). The reasons for the differences in the dynamics of economic growth in Portugal and Holland in the XV-XVII centuries in the light of institutional theories. *JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES (Zhurnal institutsional'nykh issledovaniy) [JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES (Journal of Institutional Research)]*, vol. 9, no. 1, pp. 39–50 (in Russ.).
10. Nekhaev, S.V. (2003). *Yevropa na poroge novogo vremeni. XVI – pervaya polovina XVII v.* [Europe is on the verge of a new era. XVI – first half of the XVII century]. Izd. NGPU, Novosibirsk, 120 s. (in Russ.).

11. *Modernizatsiya khozyaystva i stanovleniye rynochnykh otnosheniy v Zapadnoy Yevrope (XIII – XIX veka)* (2016). [Modernization of the economy and the formation of market relations in Western Europe (XIII – XIX centuries)]. Izdatel'stvo «Pero», Moscow, 333 s. URL: <https://www.econ.msu.ru/ext/lib/Category/x1a/x17/6679/file> (Accessed 15 January 2021) (in Russ.).
12. Van Bavel B. and van Zanden J. (2004). The Jump-Start of the Holland Economy during the Late-Medieval Crisis, c.1350–1500. *The Economic History Review*, vol. 57, no. 3, pp. 503–532. URL: http://www.researchgate.net/publication/227687897_The_ (Accessed 13 January 2021).
13. Gadzhinskaya, N. (2019). To the question of the specifics and features of the economic development of Holland in the first half of the 17th century. *ІПӘК YOLU [ІПӘК YOLU]*, vol. 4, pp.153–165. URL: http://www.au.edu.az/upload-files/menu/ipekyolu/2019_4/20_Hacinskaya.pdf (Accessed 14 January 2021) (in Russ.).
14. Van Leeuwen B. and van Zanden J. L. The origins of 'modern economic growth'? Holland between 1500 and 1800 (with an addendum on the years 1348-1500), 63 p. URL: http://www.basvanleeuwen.net/bestanden/VanZandenVanLeeuwen21July2009_Conference.pdf (Accessed 14 January 2021).
15. Travin, D. (2018). *Angliya: istoriya uspekha (Rossiya Novogo vremeni: vybor varianta modernizatsii. Doklad 1)* [England: a success story (Russia of the New Age: the choice of a modernization option. Report 1)]. Preprint M-67/18. SPb.: Izdatel'stvo Yevropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 76 s. URL: https://eusp.org/sites/default/files/archive/M_center/M_67_18.pdf (Accessed 12 January 2021) (in Russ.).
16. Moshensky, S. (2016). *Zarozhdeniye finansovogo kapitalizma. Rynok tsennykh bumag doindustrial'noy epokhi* [The origin of financial capitalism. Pre-industrial securities market]. Planeta, Kyiv, 278 s. (in Russ.).
17. Veluvenkamp, Ya.V. (2009). The Dutch trading system and the Russian market in 1560–1760. *Torgovlya, kupechestvo i tamozhennoye delo v Rossii v XVI–XIX vv. /Sb. materialov Vtoroy mezhdunar. nauch. konf. (Kursk, 2009 g.)*. [Trade, merchants and customs in Russia in the 16th – 19th centuries. / Sat. materials of the Second Intern. scientific. conf. (Kursk, 2009)]. Kursk, pp. 38–42) (in Russ.).
18. Gromyko, M.M. (1960). Russian-Dutch trade on the Murmansk coast in the 16th century. *Sredniye veka: Sbornik* [Middle Ages: Collection], issue 17. AN USSR, Moscow, pp. 225–258 (in Russ.).
19. Selin, A.A. (2014). Samuel Browver: Dutch merchant in Veliky Novgorod in 1629. *Rossiya – Niderlandy. Dialog kul'tur v yevropeyskom prostranstve. Materialy V Mezhdunarodnogo petrovskogo kongressa. Sankt-Peterburg, 7–9 iyunya 2013 goda* [Russia – Netherlands. Dialogue of cultures in the European space. Materials of the V International Peter's Congress. St. Petersburg, June 7–9, 2013]. Publishing House "European House", St. Petersburg, pp. 72–78 (in Russ.).
20. Tarle, E.V. (1965). *Ocherki istorii kolonial'noy politiki zapadnoyevropeyskikh gosudarstv* [Essays on the history of the colonial policy of Western European states]. Nauka, Moscow–Leningrad, 428 s. (in Russ.).
21. Moiseev, S.R. (2015). *Istoriya tsentral'nykh bankov i bumazhnykh deneg* [A history of central banks and paper money]. Veche, Moscow, 536 s. (in Russ.).